

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

ВОЛОЩУК МИРОСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК: 94(4)''12/13''

**ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ СТОСУНКИ
УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСТВА З ГАЛИЦЬКИМ ТА
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИМ КНЯЗІВСТВОМ
(КІНЕЦЬ XII–XIII ст.)**

07.00.02 – Всесвітня історія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Чернівці – 2005

**Дисертацією
є рукопис**

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
Кугутяк Микола Васильович,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри всесвітньої історії,
декан історичного факультету

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Дашкевич Ярослав Романович,
Інститут української археографії
та джерелознавства
імені Михайла Грушевського НАН України (Київ),
заступник директора

доктор історичних наук, професор,
Кожолянко Георгій Костянтинович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри етнології,
античної та середньовічної історії

Провідна установа

Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
НАН України (Львів)

Захист відбудеться “___” _____ 2005 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 76.051.06 у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2, корп. 14, ауд. 18).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23).

Автореферат розісланий “___” _____ 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.Я. Лупул

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здобуття незалежності України зумовило радикальні суспільні перетворення, вплинуло на життя усіх народів, що її заселяють. Водночас політична стабільність і добробут держави багато в чому залежить від виваженої політики. У зв'язку з цим великого значення і актуальності набувають дослідження з історії військово-політичних відносин, зокрема – стосунків Угорського королівства з Галицьким і Галицько-Волинським князівством кінця XII – XIII ст.

Розбудова сучасної соборної незалежної України на принципах рівноправності та партнерства з іншими країнами світу передбачає врахування і використання історичного досвіду її відносин із народами, які віддавна мали з українцями тісні тривалі військово-політичні, соціально-економічні, культурні та релігійні стосунки. Серед них і угорці, що впродовж усього періоду Середньовіччя традиційно займали важливе місце в системі контактів населення князівств Південно-Західної Русі із західноєвропейськими країнами. Тому з'ясування та всебічне об'єктивне висвітлення змісту і характеру військово-політичних та дипломатичних стосунків Угорського королівства з Галицьким і Галицько-Волинським князівством набуває сьогодні також важливого науково-теоретичного та практичного значення.

З огляду на багатовекторний характер зовнішньої політики України на початку XXI ст. та її курс на європейську інтеграцію звернення до історичного минулого двосторонніх відносин обох народів сприятиме особливій гармонізації міжнаціональних українсько-угорських стосунків на сучасному етапі. Детальне вивчення цієї тематики допоможе вирішувати складні етнополітичні відносини, що зародились ще в XIII ст. і в прихованій формі мають місце між обома державами сьогодні.

Актуальність теми обумовлюється й тим, що науковцями України не було написано спеціального дослідження з проблематики угро-руських відносин епохи Середньовіччя (від початку IX – кінця XIV ст.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і є складовою частиною колективної теми “Етнополітичні процеси у Центрально-Східній Європі”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є здійснення комплексного аналізу розвитку військово-політичних взаємовідносин Угорського королівства з Галицьким і Галицько-Волинським князівством кінця XII – XIII ст.

Із врахуванням мети у дисертації ставляться такі **завдання**:

- дослідити угро-руські військово-політичні відносини періоду становлення та широкомасштабного розвитку зовнішньополітичної діяльності Арпадів щодо Галицького князівства, вироблення уграми стратегії та ідеологічного обґрунтування щодо питання про приєднання володінь Ростиславичів до Угорської Корони (1187 – 1199 рр.);
- встановити основні етапи та особливості формування військово-політичних планів угорських монархів щодо галицьких і волинських земель за доби

міжнародної актуалізації “галицького питання”, перетворення територій Подністров’я у об’єкт зовнішньої політики з боку представників Чернігівського, Київського, Володимиро-Волинського, Белзького і Краківсько-Сандомирського князівств (1205 – 1248 рр.);

- розкрити особливості процесу налагодження Арпадами союзницьких династичних відносин з Романовичами під час зміцнення міжнародного авторитету князів Галицько-Волинської держави (1248 – 1270-і рр.);
- з’ясувати наслідки васалітету галицько-волинських правителів щодо ханів Орди в контексті висвітлення спроб князя Лева приєднати до своїх володінь східні комітати Угорської Корони, де проживало слов’яномовне, руське за етнічним походженням населення (80 – 90-і рр. XIII ст.).

Об’єктом дослідження стали військово-політичні відносини між Угорським королівством та Галицьким і Галицько-Волинським князівством.

Предметом дослідження є комплекс причин, передумов, основних факторів та наслідків розвитку угро-руських контактів у досліджуваний період, характер еволюції даних взаємин, їх закономірності та особливості.

Методи дослідження. У процесі написання дисертації застосовувались порівняльно-історичні та структурно-системні методи аналізу, узагальнення і синтезу, проблемно-хронологічний спосіб викладу матеріалу, поєднання яких дозволило найповніше реалізувати сформульовані в дисертації мету і завдання дослідження.

Методологічними засадами дослідження є принципи історизму об’єктивності та критичного підходу до джерельного матеріалу, що містить інформацію про минуле стосовно предмета дослідження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1187 – 1301 рр. Нижньою межею є час перетворення Галицького князівства на об’єкта міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі, розгортання зовнішньополітичної діяльності Угорського королівства щодо володінь династії Ростиславичів у 1188 – 1189 рр. Верхня межа – рік смерті останнього представника династії Арпадів – Ендре III в Угорщині та князя Лева – у Галицько-Волинській державі, що видозмінило зовнішню політику обох країн по відношенню одна до одної.

Територіальні рамки дослідження охоплюють терен Угорського королівства, Галицької і Волинської земель. Разом з тим дисертант вважав за можливе інколи вийти за визначені рамки задля більш детального висвітлення деяких аспектів даної теми.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі аналізу й синтезу архівних та опублікованих документів і матеріалів (вітчизняних і зарубіжних) з’ясовано місце Галицької і Волинської земель у зовнішньополітичних планах Угорського королівства. Комплексно вивчено ставлення феодальної еліти князівств Південно-Західної Русі до присутності на території Подністров’я угорських впливів. Глибше та більш комплексно досліджено військово-політичні стосунки з Арпадами князів Данила Романовича та Лева Даниловича. Уперше з’ясовано роль та місце законодавчих актів – “Золотих булл” 1222 та 1231 рр. у системі військово-політичних зв’язків галицьких володарів і угорських королів. Досліджено їхній вплив на проугорські орієнтації галицького та,

частково, волинського нобілітету.

Практичне значення одержаних результатів. Окремі положення та висновки дисертації можуть використовуватись при підготовці праць з історії міжнародних відносин, підручників та лекційних курсів з історії Угорщини і України, навчальних посібників та довідкових видань з обширу етнополітичної історії зарубіжних країн з метою формування цілісної концепції спільності історичного розвитку українського та інших народів Європи.

Дисертація може прислужитися фахівцям, які досліджують проблеми історії етнічних меншин в Україні, вивчають економічне та громадсько-культурне співробітництво нашої держави з країнами Центральної та Західної Європи; сприяють розширенню й поглибленню зв'язків України зі своїми сусідами та її європейського вибору на сучасному етапі.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення дисертації були викладені на регіональній науково-практичній конференції у м. Галич, присвяченій 800 – річчю від часу народження Данила Галицького (14 жовтня 2001 р.), а також на Міжнародній науковій конференції “Король Данило Романович і його місце в українській історії” (Львів 29-30 листопада 2001 р.). Актуальні питання теми обговорювались на Чотирнадцятій науковій сесії Наукового Товариства імені Тараса Шевченка (осередок НТШ у Коломиї) 14 березня 2003 р., науковій конференції викладачів, аспірантів та студентів кафедри історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету 10 квітня 2003 р., Міжнародній науковій конференції “Король Данило і Українська держава в XIII ст. в історії, культурі, літературі та народному епосі” (Львів, 5-6 травня 2003 р.), IV Міжнародній конференції “Україна – Польща: шлях до європейської співдружності” (Тернопіль, 15-16 травня 2003 р.), регіональній науковій конференції “Галицько-Волинська держава: історія, культура, духовність” (Івано-Франківськ, 11 вересня 2003 р.), XI щорічній Міжнародній Міждисциплінарній конференції з юдаїки (Королево-Москва, Російська Федерація, 3-5 лютого 2004 р.), XII щорічній Міжнародній Міждисциплінарній конференції з юдаїки (Москва, Російська Федерація, 2-4 лютого 2005 р.), Першій Міжнародній науковій конференції “Духовна вісь України: Галичина – Наддніпрянщина – Донеччина” (Івано-Франківськ, 24-25 червня 2004 р.), Міжнародній ювілейній конференції “Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи” (Галич, 4-5 листопада 2004 р.), Міжнародній науковій конференції “Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення” (Київ, 14-16 квітня 2005 р.), Другій Міжнародній науковій конференції “Соборність України: історична спадщина і виклики часу” (Переяслав-Хмельницький, 19-20 травня 2005 р.), звітньо-наукових конференціях, засіданнях кафедри всесвітньої історії Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, що відбувались впродовж 2002 – 2004 рр., а також на засіданнях кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2003 – 2004 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено у 10 публікаціях загальним обсягом 7 д. а., з них у фахових – 9.

Структура дисертації. В основу дослідження покладено проблемно-хронологічний принцип, його зміст і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою самої проблеми й завданнями дослідження. Робота обсягом 231 сторінок (із них основного тексту – 179 сторінок) складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (39 сторінок, 475 найменувань) і додатків (13 сторінок),

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі здійснено загальну постановку проблеми, обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет і хронологічні рамки, сформульовано мету, завдання, методи, наукову новизну, практичне застосування дисертаційного дослідження.

У першому розділі – **“Джерела та історіографія проблеми”** – дисертантом було проаналізовано стан наукової розробки теми, подано огляд використаних документів і матеріалів.

Стверджується, що найкраще досліджувані питання відображають літописи Русі. Серед найважливіших – Київський, Галицько-Волинський, Вологодсько-Пермський, літопис за Лаврентьєвським списком, Московський літописний звід кінця XV ст., Холмогорський, Тверський літописи, Літописні зводи 1497 і 1518 рр.

Окрему групу джерел складають праці іноземних авторів. На особливу увагу заслуговують твори угорських хроністів Аноніма, М.Кальті, І.Турочі, польських – В.Кадлубка, Я.Длугоша, М.Кромера та М.Меховського, візантійських – Н.Хоніата і І.Кіннама.

Законодавчі акти, листування, дипломи королів династії Арпадів, римських пап, краківсько-сандомирських князів зосереджені на сторінках збірників документів за редакцією Є.Гриніва, А.Великого, Ф.Пекосінського, Л.Пжищевского, Г.Феєра, А.Тайнера, Л.Блазовіча, Д.Дьорффі. Дана група джерел відображає характер досліджуваних військово-політичних відносин у контексті характеристики участі князів у міжнародних відносинах центральноєвропейського регіону. “Золоті булли” короля Ендре II (1222 і 1231 рр.) вміщують цикл постанов, яких, у період присутності на території Галицької землі угорської влади, повинні були дотримуватись представники місцевої знаті.

Загалом дисертант вважає, що джерельна основа теми досить вагома та багата за своїм складом, має значний інформаційний потенціал, ще недостатньо використаний дослідниками. Особливо це стосується іноземних документів.

Тематика, що вивчається дисертантом, привертала до себе увагу вчених XVIII – XIX ст. Російськими істориками В.Татищевим, М.Карамзіним, С.Соловйовим вперше було зібрано, проаналізовано та узагальнено весь наявний фактичний матеріал з даної проблеми. Дослідники вивчали військово-політичні відносини правителів Угорського королівства з галицькими і галицько-волинськими князями у контексті загальноєвропейської історії.

У XIX – початку XX ст. питання військово-політичних стосунків Угорської корони

з Галицьким і Галицько-Волинським князівствами цікавили Д.Зубрицького, А.Петрушевича, І.Шараневича, М.Кордубу, М.Грушевського, М.Дашкевича. Науковці вперше здійснили спробу показати всю складність військово-політичних взаємин Арпадів з Ростиславичами і Романовичами через призму української історії.

Серед праць радянського періоду слід виокремити доробок В.Пашуто. Він відзначав, що угорська експансія щодо східнослов'янських земель тривала ще з XI ст., а закінчилась у 1238 р. в результаті остаточного переходу Галича під протекторат Данила Романовича. В.Мавродін, вивчаючи причини, передумови та характер народних повстань у містах Галицької землі на початку XIII ст., з'ясував, що дані заворушення були нерозривно пов'язані із присутністю тут угорської влади.

Значних результатів у вивченні окремих аспектів, що прямо, чи опосередковано стосуються теми роботи, досягнуто українськими істориками за останні роки. З'явилися роботи М.Котляра, О.Головка, Л.Войтовича, Я.Дашкевича, у яких переглядається низка проблемних моментів даної теми. Зокрема, згадані вчені вважають "угорський напрям" дипломатії князівських династій Південно-Західної Русі одним з найважливіших. Завдяки тісним зв'язкам з уграми володарі Галицько-Волинського князівства активно брало участь у європейських міжнародних відносинах.

Разом з тим, значно активізувалась науково-пошукова робота з обширу цієї проблематики російськими істориками. Так, місце Угорського королівства в системі контактів зі своїми сусідами (IX – першої половини XIII ст.) вивчав В.Шушарін. Негативний образ галицької знаті, створений представниками історіографії XIX – XX ст. відкидається О.Майоровим. Автор вважає, що бояри, в боротьбі з централізаторською політикою князівських династій Волині і Чернігова, відстоювали інтереси своєї землі.

Одночасно розробка питань історії військово-політичних відносин Угорського королівства з Галицьким та Галицько-Волинським князівством кінця XII – XIII ст. привертала увагу вчених Угорщини і Польщі. В Угорщині упродовж XIX – XX ст. з'ясуванням окремих аспектів даної проблематики займалися І.Фесслер, М.Вертнер, А.Годінка, Е.Ледерер. На рубежі XX – XXI ст. військово-політичні відносини монархів Угорського королівства з галицькими і галицько-волинськими князями вивчають Д.Кріштов і М.Фонт.

Серед досліджень польської історіографії на особливу увагу заслуговують праці А.Чоловського. Вагомим є доробок Б.Влодарського. Історик показав роль та місце польсько-руських зв'язків у контексті розвитку відносин Арпадів з Ростиславичами і Романовичами. Особливо помітними, на його думку були такі контакти у процесі боротьби за "галицьку" і "австрійську спадщину".

Таким чином, попри висвітлення різних аспектів військово-політичних відносин Угорського королівства з Галицьким і Галицько-Волинським князівством кінця XII – XIII ст. дана тема не була розкрита достатньо, часто носила фрагментарний характер. Як українські, так і зарубіжні історики досліджувану проблему не ставили собі за предмет комплексного вивчення, саме тому вона ще не стала предметом спеціальної

розробки в цілому.

У другому розділі – **“Галицьке князівство у військово-політичних концепціях Угорського королівства (1187 – 1199 рр.)”** – вивчається міжнародний статус Угорського королівства і Галицького князівства у XII ст., реконструйовано процес перетворення володінь династії Ростиславичів у об’єкта міжнародної політики країн Центрально-Східної Європи, вироблення князівськими династіями Галичини і Волині необхідних стратегій у розбудові стосунків з Угорським королівством, формування при дворі Арпадів зовнішньополітичних планів щодо “галицького питання” та часткова їх реалізація у 1187 – 1189 рр.

Дисертантом встановлено, що у XII ст. Угорська Корона була однією з найвпливовіших у Центрально-Східній Європі. В цей час Арпади отримали значні територіальні здобутки. Вони зуміли розширити власні володіння на Балканах, співпрацювати з папством, уникнути залежності від німецької династії Штауфенів і активізувати зовнішню політику проти володінь Ростиславичів.

Здобувач зазначає, що у 1187 – 1189 рр., внаслідок суспільно-політичної кризи в Галицькій землі, Угорщина розпочала зовнішньополітичний тиск на Подністров’я. Це було зумовлено тим, що зі смертю Ярослава Осмомисла місцева знать вигнала з Галича його сина – князя Володимира Ярославича і запросила волинського володаря Романа Мстиславича. Однак він не зумів закріпити за собою дані території, призвівши до міжнародної актуалізації “галицького питання”.

За право володарювати у Галицькому князівстві протягом 1187 – 1193 рр. вели боротьбу Бела III, краківсько-сандомирський князь Казимир Справедливий та ряд руських володарів. Арпади в ході даного протистояння зуміли приєднати до власних володінь землі Ростиславичів, видозмінивши їх міжнародно-правовий статус.

У роботі вказується, що угорський король, ініціюючи вироблення відповідного ідеологічного підґрунтя, у подальшому був зацікавлений виключно в утриманні цієї землі та проведені на її території релігійно-конфесійних змін. Паралельно Бела прагнув запобігти оволодінню Подністров’ям з боку волинського князя Романа Мстиславича, чернігівського володаря Святослава Всеволодовича, київського правителя Рюрика Ростиславича та князя-ізгоя Ростислава – сина Івана Берладника. За допомогою німецького імператора Фрідріха Барбаросси та польського володаря Казимира Справедливого прагнув вернути Галич Володимир Ярославич.

Показано, що ворожість, яка появилася між угорцями та їхніми опозиціонерами у цей період, збереглась після відвоювання сином Ярослава Осмомисла Галицької землі у 1189 р. Приховано подібна конфліктність продовжувала існувати і в наступні роки, незважаючи навіть на те, що вихідці з Галичини у самій Угорщині користувались низкою прав та привілеїв.

У висновках до розділу зазначається, що у 1187 – 1199 рр. мала місце спроба Угорського королівства приєднати до складу своїх земель, на умовах укладення унії з місцевим нобілітетом, Галицьке князівство. Це прагнення виникло в силу появи у Галичі впливової угрофільської групи бояр, яка виступала проти існування на даних теренах сильної князівської влади. Результатом зіткнення особистих інтересів

галицької знаті та сина Ярослава Осмомисла – Володимира стало кількарічне (1188 – 1193 рр.) протистояння між центральноєвропейськими країнами за право володіти Галичем. При підтримці бояр Арпади утримували володіння Ростиславичів впродовж 1188 – 1189 рр. Однак, в силу непорозумінь з окремими представниками місцевої знаті та при активізації військово-політичної діяльності Володимира, були змушені їх покинути.

У третьому розділі – **“Галицькі і волинські землі у військово-політичних планах династії Арпадів (1199 – 1248 рр.)”** – визначено причини, передумови, основні фактори та наслідки вироблення і реалізації Угорською Коронаю військово-політичних, релігійно-ідеологічних концепцій щодо “галицького” та “волинського питань” у 1205 – 1248 рр. На підставі аналізу текстів “Золотих булл” Ендре II (1222 та 1231 рр.) встановлено причини, передумови та характер проугорської орієнтації галицької знаті. З’ясовано питання про особливості відносин Арпадів з князівськими династіями Південно-Західної Русі.

В роботі констатується, що, починаючи з 1199 р. галицькі землі перейшли під протекторат волинського князя Романа Мстиславича. Він шукав шляхів нормалізації відносин з Угорською Коронаю. Укладення Романом у 1200 – 1201 рр. шлюбу з візантійською принцесою, яка була племінницею нового угорського короля Ендре II, стало передумовою стабілізації даних взаємин. Остаточні контакти між обома володарями покращились на рубежі 1204 – 1205 рр. після укладення двосторонньої угоди.

У дисертації відзначається, що в результаті загибелі галицько-волинського володаря у червні 1205 р. під Завихвостом, міжнародна актуальність “галицького питання” суттєво зросла. Подністров’я знову стало територією вирішення міжетнічних непорозумінь, тимчасову перемогу в яких здобули Арпади. Проугорськими в Галичині залишались інтереси місцевої знаті, а тому король, починаючи від 1205 р. йменувався rex Galitiae et Lodomeriae, водночас активно впливаючи на соціально-економічні, релігійні та політичні процеси в регіоні. Дана ситуація частково була спровокована і вдовою Романа Мстиславича Анною, яка після смерті великого князя у серпні 1205 р. заручилась підтримкою Ендре II у питанні відновлення прав Романовичів на Галич.

Важливою особливістю військово-політичних відносин Арпадів з галицьким нобілітетом була спроба Ендре II і краківсько-сандомирського князя Лешка Білого у 1214 р. поділити між собою Галицьке князівство. Дане рішення було прийняте у Спіші. Реалізація угоди не виявилась довготривалою. Суспільно-політична нестабільність в краї у 1214 – 1219 рр. та участь Ендре II у V Хрестовому поході (1217 – 1221 рр.) суттєво підірвали основи присутності в Галичі військово-політичної влади угрів, чим вчасно скористався Мстислав Удатний, за короткий час вигнавши Арпадів із Подністров’я.

Автором з’ясовано, що засилля угрофільськи налаштованого боярства, попри правління нового галицького князя Мстислава Мстиславича, дозволяло Арпадам і надалі зберігати в Галичині власні політичні впливи. Король, видавши у 1222 р. низку прав і привілеїв для угорської знаті (так звана “Золота булла”), суттєво зміцнив

прихильність з боку галицької феодальної верхівки. Позиції угрів закріпились після дипломатичної перемоги Ендре II над Удатним у 1225 р. і чергового переходу краю в 1227 р. під владу Корони.

Автором встановлено, що важливим етапом реалізації військово-політичних намірів Арпадів щодо Подністров'я і Волині був період 1227 – 1235 рр., коли у боротьбу за Галич в чергове втрутились Романовичі і у 1230 – 1232 рр. на короткий час заволодіти регіоном.

Аналіз джерел свідчить, що король, володіючи постійною підтримкою з боку значної частини боярства та, вдало використовуючи міжнародну ситуацію у Центральній Європі, зберігав у Галицькій землі на початку 30-х рр. XIII ст. політичні, ідеологічні та релігійні впливи. Поява в Угорщині оновленого проекту “Золотої булли” (1231 р.) зумовила чергову переорієнтацію галицької знаті в бік Арпадів. Дані обставини пришвидшили перемогу короля у військовій кампанії 1232 р. і переходу Галицької та, частково, Волинської земель під владу Угорщини.

Здобувачем встановлено, що впродовж 1232 – 1235 та 1235 – 1248 рр. Данило прагнув закріпити у Галицькій землі свою політичну й адміністративну владу. У 1235 – 1237 рр., коли Подністров'ям керували союзники Арпадів – чернігівські князі, він намагався отримати з боку угорського монарха необхідну прихильність і відповідні гарантії щодо його невтручання у боротьбу за Галич, а тому у жовтні 1235 р. вирішив прийняти фіктивне васальне підпорядкування щодо Бели.

У дослідженні доводиться, що Данило, за умов загрози з боку монголо-татар, висував угорському королю проект укладення між обома сторонами рівноправного союзницького військово-політичного договору із відповідними династичними зв'язками. Однак, угорський володар відмовився. В кінцевому результаті загострення відносин у політичній площині переросло у відкрите військове протистояння, де Бела IV активно підтримував чернігівського претендента на галицький престол – Ростислава Михайловича. Однак, військово-політичні та релігійно-ідеологічні прорахунки і поразки угрів у Подністров'ї в 1242 – 1245 рр. змусили короля у 1248 р. погодитись на укладення з Романовичами миру.

У висновках до розділу підкреслюється, що спроба Романа Мстиславича перетворити Галицько-Волинське князівство на суб'єкта міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі завершилась невдачею. Зі смертю князя Галицька і Волинська землі стала об'єктом зовнішньої політики сусідніх руських правителів, володарів Краківсько-Сандомирського князівства та особливо – угорських королів, які тривалий час контролювали дані території.

Автор звертає увагу на те, що Данило і Василько не змогли стабілізувати своєї влади в Подністров'ї через наявність проугорської групи бояр. Дані тенденції зміцнювались в силу появи “Золотих булл” короля Ендре II (1222 і 1231 рр.). Довготривалі військові дії на теренах Галичини виснажили державний бюджет Угорської Корони, в межах якої від 30-х рр. XIII ст. посилювались сепаратистські тенденції. Це активізувало дії Романовичів у “галицькому напрямі”, однак після низки невдач, задля більш успішного ведення подальшої боротьби за Галич, Данило у 1235 р.

прийняв умовне васальне підданство Бели. Подальші дипломатичні і військові успіхи князя, на фоні татарської загрози, нормалізували відносини з королем Белою IV у 1248 р.

Четвертий розділ – **“Військово-політичні відносини Угорського королівства і Галицько-Волинської держави доби правління Романовичів (1248 – 1301 рр.)”** – розкриває проблему становлення Галицько-Волинського князівства, як однієї з найвпливовіших держав центральноєвропейського регіону. Автор прослідкував процес налагодження Романовичами союзницьких добросусідських відносин з Арпадами. Здобувач зосередив увагу на проблемі участі угорських королів, східнослов'янських і польських князів у боротьбі за “австрійську спадщину”. Особливою темою розділу є процеси утворення антимонгольської коаліції та налагодження Данилом відносин з римськими папами (40 – 50-і рр. XIII ст.), у чому угорські монархи посідали чільне місце. Досліджується проблема дестабілізації та загострення русько-угорських військово-політичних стосунків доби останніх Арпадів (Іштвана V, Ласло IV та Ендре III) і Лева Даниловича.

На основі опрацювання джерел, автор констатує, що наприкінці 40-х рр. XIII ст. відносини між Арпадами та їх східнослов'янськими сусідами набули рівноправного статусу. Володарі Угорщини та Галицько-Волинської держави зуміли налагодити дієву дипломатичну службу, активно взаємодіючи з іншими своїми європейськими союзниками.

Свідченням тісного союзництва була співпраця Арпадів і Романовичів в роки війни за “спадщину Бабенбергів” (1248 – 1253, 1260 рр.). Зокрема, галицько-волинські князі, за ініціативи угорського короля Бели IV, прагнули розширити у Центральній Європі свої династичні впливи шляхом одруження сина Данила – Романа зі спадкоємицею австрійського престолу, племінницею останнього австрійського герцога Фрідріха Бабенберга – Гертрудою. Арпади відіграли ключову роль і у справі коронації Данила наприкінці 1253 р.

Існування добросусідських відносин між обома державами у 50 – 60-х рр. XIII ст. наштовхувалось на перешкоди. Під час чергової загрози галицько-волинським землям з боку ординців у 1256 р., зміна зовнішньополітичних позицій папства щодо “монгольського питання” призвела до ненадання Белою необхідної військової допомоги Романовичам. Даний факт не погіршив відносин між обома династіями, однак не сприяв вирішенню “татарської проблеми”. У 1259 р. Данило, відправившись до короля Угорщини, знову не отримав підтримки. Бела продовжував вести війну за “австрійську спадщину”, обіцяючи допомогти лише після завершення кампанії. Однак, поразка від чеського претендента на Австрію – Оттокара II (червень 1260 р.) в черговий раз звела нанівець намагання Романовича організувати антимонгольську коаліцію. Це започаткувало злам у стосунках з Арпадами.

Автор підкреслює, що зі смертю Данила (1264 р.) та Василька (1269 р.) динаміку відносин з Угорщиною було втрачено. Лев, подекуди приймаючи участь у військових кампаніях Корони, все ж не підтримував з нею тісних добросусідських стосунків. Перебуваючи під відчутним впливом Орди, він неодноразово здійснював напади на

закарпатські володіння Арпадів, приєднавши у 80 – 90-х рр. XIII ст. комітати Береза, Унг, Угочі та ін. до складу своїх володінь. Оскільки останні представники династії Арпадів (Іштван V, Ласло IV та Ендре III) наприкінці XIII ст., в силу дестабілізації внутрішньополітичної ситуації у власних володіннях, не могли чинити опору військово-політичним заходам Льва Даниловича, дані території до 1321 р. знаходились під прямим контролем галицько-волинських правителів.

У висновках до розділу підкреслюється, що результатом укладення рівноправного династичного та військово-політичного союзу між Романовичами і Белою IV у 1248 р., було залучення Арпадами руських правителів до боротьби за “спадщину Бабенбертів”, участь угорського короля у переговорах Данила з папською курією щодо створення антимонгольської коаліції та коронування князя.

Неспроможність лідерів провідних країн Центрально-Східної Європи усунути татарську загрозу на рубежі 50 – 60-х рр. XIII ст. викликала загострення військово-політичних стосунків Орди з галицько-волинськими володарями. Це негативно відобразилось і на взаєминах Арпадів з Романовичами. Нестабільність відносин з Угорщиною вдало використав Лев Данилович, який впродовж останньої третини XIII ст. приєднав до своїх земель більшість комітатів Закарпаття.

У результаті проведеного дослідження автор дійшов **висновків**, які виносяться на захист:

Встановлено, що нестабільність на території Галицького князівства суспільно-політичної ситуації і поява у кінці 80-х рр. XII ст. впливової проугорської групи бояр актуалізували міжнародне значення “галицького питання”. Найуспішнішими у боротьбі за встановлення впливів у володіннях Ростиславичів були Арпади. За підтримки з боку галицького нобілітету, у 1188 – 1189 р. Подністров’я знаходилось в управлінні Угорської Корони. Однак непродуманість у системі адміністративно-політичного керівництва Галичиною спричинило до вигнання королівських військ і перехід краю під владу Володимира Ярославича.

Показано, що перехід Галицької землі у 1199 р. під протекторат волинського князя Романа Мстиславича на короткий час позбавив регіон претензій з боку угорців. Роман на рубежі 1204 – 1205 рр. уклав з новим королем Ендре II союзницьку угоду.

Дисертантом доведено, що зі смертю князя Романа та об’єктивною неспроможністю його малолітніх синів Данила і Василька перебрати на себе керівництво державою, відродилась актуальність боротьби Угорської Корони за Галичину. Традиційними учасниками протистояння залишались Арпади, волинські Романовичі, чернігівські Ольговичі та ін. Більш міцними у Галичині виявились політичні та ідеологічні позиції угорського монарха Ендре II. Боярство було зацікавлене в існуванні на своїх землях системи адміністративного управління Арпадів. Це суперечило політичним поглядам та практиці, впроваджуваними руськими князями. Такі обставини змушували останніх переглядати схеми ведення державної політики, зокрема – у питаннях налагодження стосунків із впливовою знаттю та представниками дрібного нобілітету. Найбільш вдало подібні завдання реалізовував Данило Романович. У жовтні 1235 р., шляхом постійного військового тиску на своїх супротивників та за

рахунок дипломатичного фіктивного васального підданства новому королю Белі IV, князь зумів отримати з боку Арпадів гарантії невтручання у “галицькі справи”.

З'ясовано, що налагодження Данилом з Арпадами рівноправних мирних союзницько-династичних відносин проходило на тлі появи загрози з боку монголо-татар. Більш зацікавленими у співпраці були східнослов'янські князі. Король Бела IV виступав противником подібних тенденцій, бо частково втрачав можливість впливати на розвиток суспільно-політичних відносин у Галичині. Результатом непорозуміння між володарями були військові зіткнення 1242 – 1245 рр., у яких Арпади, їх чернігівські і польські союзники зазнали поразки. Відновлення Галицько-Волинської держави як суб'єкта міжнародних відносин центральноєвропейського регіону та тісна співпраця Данила з папами переконала короля в доцільності укласти з Романовичами династичну союзницьку угоду, спрямовану проти ординської загрози.

Обґрунтовано, що результатом тісного військово-дипломатичного співробітництва королів Угорщини та галицько-волинських князів стала участь останніх у боротьбі за “австрійську спадщину” (1248 – 1272 рр. з перервами), обговорення питання про організацію антимонгольського хрестового походу, причетність династії Арпадів до коронації Данила та їх активне стимулювання Романовичів до співпраці з папською курією.

Дисертантом доведено, що нездатність правителів Центрально-Східної Європи організувати військову кампанію проти Орди та васалітет галицько-волинських князів щодо монгольських володарів дестабілізували стосунки з Арпадами. Відсутність порозуміння у відносинах Романовичів з понтифіками у кінці XIII ст. загострювала їх взаємини з уграми. Наслідком протиріч між правлячими династіями була активізація зовнішньої політики Лева Даниловича у закарпатському напрямі. У останній третині XIII ст. руський правитель приєднав до складу своїх володінь більшість східних комітатів Угорського королівства. Останні Арпади не чинили опору даним процесам в силу загострення у власних володіннях суспільно-політичних відносин. Нестабільність у стосунках із Галицько-Волинською державою збереглась і після припинення існування у 1301 р. династії Арпадів та приходу до влади в Угорщині у 1308 р. династії Анжу.

Основний зміст і положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Волощук М.М., Жерноклеєв О.С. Релігійна політика угорців у Галичині в першій чверті XIII ст. // Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип.3. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С.13-19. (особисто автору належить 75%)
2. Волощук М.М. Русько-угорські відносини IX – XIII ст. на сторінках письмових джерел Західної Європи і Сходу // Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип.4-5. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С.187-194.
3. Волощук М.М. Русько-угорські відносини IX – XIII ст.: джерела до вивчення // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – №7. – С.143-149.
4. Волощук М.М. Русько-угорські відносини періоду Данила Галицького в оцінці

угорської історіографії XIX – початку XX ст. // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2002. – №8. – С.181-186.

5. Волощук М.М. Відносини руських удільних князівств з Угорським королівством (середина 50 – середина 80-х рр. XII ст.) // Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип.6. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С.23-34.

6. Волощук М.М. Взаємовідносини Русі та Угорщини в період піднесення Галицько-Волинського князівства (1199 – 1205 рр.) // Історичний журнал. – К., 2004. – №3. – С.68-72.

7. Волощук М.М. Особливості русько-угорських відносин у період об'єднання Галицького і Волинського князівств (1199 – 1205 рр.) // Nad Wisłą i Dnieprem. Polske i Ukraina w pezestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość. Seria: Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój / Pod red. Z. Karpusa i I.Sribniaka. – Toruń – Kijów: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Kijowski Narodowy Uniwersytet Lingwistyczny, 2005. – №2-3. – S.290-296.

8. Волощук М.М. Коронація Данила Романовича в зовнішній політиці Угорського королівства // // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2005. – №10. – С.23-31.

Матеріали конференцій:

9. Волощук М.М. Взаємовідносини Галицько-Волинської держави епохи Данила Галицького з Угорщиною в працях російських істориків XIX ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів 29-30 листопада 2001 р.) / Редколегія Я.Дашкевич та ін. – Львів: ВМС, 2003. – С.85-91.

10. Волощук М.М. Суть і значення Спішської угоди 1214 р. в історії русько-угорських відносин першої чверті XIII ст. // Науковий вісник українського історичного клубу. – М.: Регіональна громадська організація м. Москви “Український історичний клуб”, 2003. – Т.7. – С.13-17.

Анотації

Волощук М.М. Військово-політичні стосунки Угорського королівства з Галицьким та Галицько-Волинським князівством (кінець XII – XIII ст.). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2005.

У дисертації досліджується становлення і розвиток військово-політичних відносин Угорського королівства з Галицьким і Галицько-Волинським князівствами в кінці XII – XIII ст. Досліджено місце східнослов'янських земель у зовнішньополітичних планах угорської династії Арпадів. Комплексно вивчено питання відносин феодалної еліти Галичини і Волині до присутності на території Подністров'я угорських впливів. На підставі залучення як нових письмових так і археологічних джерел, досліджено

військово-політичні відносини з Арпадами князів Романа Мстиславича, Данила Романовича, Мстислава Удатного і Лева Даниловича. Уперше з'ясована роль і місце “Золотих булл” 1222 і 1231 рр. у системі військово-політичних і дипломатичних зв'язків обох сторін. Досліджено їхній вплив на зовнішньополітичні орієнтації галицької і волинської знаті. Встановлено, що русько-угорські військово-політичні взаємини еволюціонізували в тісному взаємозв'язку з міжнародними подіями, що мали місце в Центрально-Східній Європі.

Ключові слова: Угорське королівство, Галицьке князівство, Галицько-Волинська держава, Арпади, Ростиславичі, Романовичі, військово-політичні відносини.

Волощук М.М. Военно-политические отношения Венгерского королевства с Галицким и Галицко-Волынским княжеством (конец XII – XIII вв.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. – Всемирная история. – Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, 2005.

В диссертации исследуется становление и развитие военно-политических отношений Венгерского королевства с Галицким и Галицко-Волынским княжествами в конце XII – XIII вв. Исследовано место восточнославянских земель во внешнеполитических планах венгерской династии Арпадов. Комплексно изучен вопрос отношения феодальной элиты Галиции и Волыни к присутствию на территории Поднестровья венгерских влияний. На основании привлечения как новых письменных так и археологических источников, исследованы военно-политические отношения с Арпадами князей Романа Мстиславовича, Даниила Романовича, Мстислава Удалого и Льва Даниловича. Впервые выяснена роль и место “Золотых булл” 1222 и 1231 гг. в системе военно-политических и дипломатических связей обеих сторон. Исследовано их влияние на внешнеполитические ориентации галичской и волынской знати. Установлено, что русско-венгерские военно-политические взаимоотношения эволюционизировали в тесной взаимосвязи с международными событиями, которые имели место в Центрально-Восточной Европе.

Ключевые слова: Венгерское королевство, Галицкое княжество, Галицко-Волынское государство, Арпады, Ростиславовичи, Романовичи, военно-политические отношения.

M.M. Voloshchuk. War and political relations of Hungarian Kingdom with Galych and Volyn Principality (the end of XII – XIII century). – Manuscript.

The thesis to the scientific degree of candidate of Historical science by speciality 07.00.02. – World History. – Chernivtsy National University named after Yuriy Fedkovych, Chernivtsy, 2005.

It has been determined in thesis, that instability of war and political situation and beginning of influential prohungarian group of boyars at the end of the 80-th in the XII century on the territory of Galician Principality actualized the international importance of “Galician question”. The most active in their struggle for Small Poland, Volyn, Kyiv and

Chernigiv. On conditions of support from Galician nobility's side in 1188 – 1189 Podnistrov'ya – was headed by crown. Insufficiency in system of administrative and political government by the country and as a consequence the exile of King's army from Galicia, keep on strain in relations between Galician and Volynian princes.

It has been shown, that transition of Galician land in 1199 under the patronage of Roman Mstyslavych, the prince of Volyn, spared the region claims from Hungarian for some time. Political struggle inside the country between the claimants for throne of the Arphads, Imhrew and Andrew contributed to strengthening the international authority of the owner of Galich and Volyn Principality. On the boundary of 1204 – 1205 Roman made an allied deal with the new king Andrew II.

It has been in thesis, that with the death of Roman Mstyslavych, his little sons Danylo and Vasyloko were incapable to head the country, so the actuality of struggle of Hungarian crown for Galician and Volynian inheritance. Was reborn Arphads Volynian Romanovychs, Chernigovian Olgovychys were traditional participants in struggle for the Galich. During the period from 1205 – 1245 political and ideological position of Hungarian Kingdom was more firm in Podnistrov'ya. Galician nobility was interested in existence of the system of administrative government of Arphads on the territory of Galicia. It made ground for consolidation of attitudes of local nobility, that contradicted to the political views and practice, which were introduced by Russian princes such circumstances made the latter look through separate tactical schemes of providing: the state policy, especially in questions of re-establishment of ties with boyars and representatives of petty-nobility. The most successfully similar tasks were realized by Danylo Romanovych, who used Hungarian methods of privileging the nobility and getting necessary recognition from their side. In 1235 by means of constant war pressure on his enemies and at the new king Bela IV prince could get from Arphad's side guarantees of not intervening in Galician business'.

It has been understood, that establishment of equal peaceful allied and dynastic relations with the Arphads by Danylo passed on the ground of appearance of menace from Mongolo-Tatar's side. Eastern Slovians's princes were more interested in such collaboration in the 40^s of the XIII century. King Bela IV came out as an enemy of similar tendencies and as a result he lost the opportunity to influence the development of public and political relations in Galicia. The result of misunderstanding between the owners was a number of military collisions in 1242 – 1245, in which the Arphad's, their Chernigovian and Polish allies were conquered. A restoration of Galicia and Volyn Principality as a subject of international relations of Central European region and close collaboration of Danylo with Popes of Rome convinced the king to make a dynastic allied with Romanovych's, which would be directed against the threat of Orda.

It has been well-grounded, that the result of close war and diplomatic collaboration of kings of Hungary and princes of Galicia and Volyn Principality was the participation of the latter in struggle for Austrian legacy (1248 – 1272 with some pauses), discussion of the question of organizing Crusader campaign against Mongolians, complicity of the Arphad's dynasty in Danylo's crowning and their active stimulating of Romanovych's collaboration with Pope's cures.

It has been proved in thesis, that Central-Eastern European leaders' incapability to organize war campaign against Orda and gradual getting Galicia and Volyn princes under the Mongolian vassal subordination disorganized the relations with the Arphads. Unwillingness of Pope's to support Romanovychs in this situation defined more clearly relationship of the latter with the Hungarians. As a result of a number of misunderstandings was the activation of Lev Danylovych's foreign policy in Transcarpathian direction. During the last third of the XIII century Russian ruler joined the majority of Eastern parts of Hungarian Kingdom to his property. The last Arphads didn't resist to those processes because of defining of public and political relations. On their own lands instability in their relationship with Galicia and Volyn principality also continued after the dynasty of Arphads stopped its existence in 1301 and after the dynasty of Anjou took the government in Hungary in 1308.

Key words: Hungarian kingdom, Galych principality, Galych-Volyn state, Arphads, Rostyslavych's, Romanovych's, war-political relations.